

AZERBAJYCAN KADIN GİYİM-KUŞAMINDAN ALINMIŞ ÖRNEKLER

FATMA BAYRAKTAR*

Giyim, kültürel ve tarihî bağlara, milletlerarası ilişkilere önemli bir katkı teşkil eden ve milletin coğrafi çevresi ile ekonomik standartlarından etkilenen bir olgudur. Dolayısıyla giyim milletin tarihiyle sıkı sıkıya bağlıdır ve etkileşimi maddî kültürün diğer elemanlarından daha çok yansıtır. Bu bağlamda Azerbaycan millî giyiminin de araştırılıp incelenmesi, Türk halkların millî giyimlerindeki benzerliklerini ortaya çıkarmada yardımcı olacaktır. Gazi Üniversitesi ve T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından sağlanan imkanla Prof. Dr. H. Örcün Barışta başkanlığında bir grupla, Bakü'de, 1996 yılında yapılan çalışmada, Azerbaycan millî giyimleri müzelerden, kaynak kitap ve kişilerden araştırılmıştır. Bu çalışmada bulunabilen, 19. ve 20. yüzyıllara ait olan Azerbaycan millî kadın giysileri, özellikleri ve örnekleriyle tanıtılmaya çalışılacaktır.

Bakü'de Azerbaycan Tarihi Müzesi'nin kadın tören giysilerinin sergilenişi ve arşivlendiği zengin ve belki de en tamamlanmış koleksiyona sahip olan bir müze olduğu söylenmektedir. Bu müzede erkek giyimine daha az sayıda ulaşılabilirken, çocuk giyimi örneklerine daha az rastlanmaktadır. Yine Bakü'deki Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatı'nın Devlet Müzesi etnografik bölümlerinde ve arşivinde de özellikle kadın giyimlerinin yer aldığı gözlenmiştir. Müzelerde sergilenen bu giysilerin model ve süsleme özelliklerinin zenginliği yanında, kumaşları da dikkat çekmektedir. Azerbaycan'da ham maddenin bol ve ucuz olması, ipek ve yün dokumacılığının gelişmesini sağlamıştır. Kaynaklardan edinilen bilgiye göre, 17. yüzyıl'da Azerbaycan'ın Yakın Doğu'nun başlıca ipek üreticisi olduğu, Şirvan, Şamaki, Bakal, Giyandiz, Şeki ve Şuşha gibi şehirlerinin de başlıca ipek üretim merkezleri olması¹, millî giyimlerinin çeşit çeşit desenli ipek kumaşlardan yapılmasına imkan sağlamıştır. İpek üretiminin yanında yün dokumacılığı ve özellikle Nahçıvan'da ucuz ve bol miktarda sanatsal pamuk dokumacılığının yapıldığı, 17. yüzyıl'da tekstil üretiminde başlanan uzmanlaşmanın daha sonra da

* Emekli Öğretim Üyesi.

¹ P.A. Azizbeyova, *Azerbaycan Millî Giysileri (Azerbaycan National Costume)*, Moskova 1970, s.29.

devam ettiği görülmektedir.² Azerbaycan'da saten, tafta, brokar, muslin, tirme, kadife, çeşitli patiskalar, üretilen en önemli kumaşlardı. Bu ürünler yerel nüfus tarafından tüketildiği gibi, yabancı ülkelere de ihraç edilirdi.³

Kadın giysileri çoğunlukla ipek, tirme ve kadifeden yapılırken, erkek giysileri yerel üretilmiş veya ithal edilmiş yün kumaşlardan yapılırdı. İç giyimde kadında da erkekte de keten ve pamuk ürünler kullanılır, zenginler ise ipek kullanmayı tercih ederlerdi.

Azerbaycan'da tören giysilerinin daha pahalı ve daha dekoratif ürünlerden yapıldığı, giyimin yaş ve aile ayrımlarını da belli ettiği söylenmektedir. Genellikle bekar bir kızla evli bir kadın kıyafeti arasında belirgin fark vardır. Genç kadınlar parlak ve canlı renkleri tercih ederken, yaşlı kadınlar çok daha az süsleme kullanmışlardır. Çocuk giysileri form açısından yetişkinlerin giydiklerine benzer, ancak boy ve yaştan kaynaklanan diğer özelliklerinden dolayı farkeder.

Azerbaycan kadın giysilerinin 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında iç ve dış giyimlerden oluştuğu ve her ikisinin de omuza ve bele giyilenler olarak ayrıldığı, kaynaklardan öğrenilmektedir. Biz de bu bilgiye dayanarak müzelerden tespit ettiğimiz Azerbaycan millî kadın kıyafetlerinden örnekler vermeye ve özelliklerini anlatmaya çalışacağız.

Omuz dış giyimlerinden **üst köynek**, genelde ipek kumaştan yapılan, omuzu dikişsiz, bol kare kollu, kol altı kuşlu, sıfır yakalı, önü yırtmaçlı kısa bir giysidir. Müzede ön kapaması patlı ve düğmeli üst köynek örneğine de rastlanmıştır.

Bu giysi incelendiğinde, Türk millî giysilerinde içe giyilen ve çoğu yörede "göynek" olarak isimlendirilen giysinin kesim özelliğine çok benzediği görülmektedir.

Aynı müzede rastlanan ve üst köynek üzerine giyilen diğer bir dış giyim de **cepkendir**. Bedeni saran ve astarlı çalışılan bu giysinin en önemli özelliği kollarıdır. Çok uzun ve uçları şekilli olan bu kollar, omuzdan aşağı serbestçe dökülmektedir. Kolların alt dikişleri dikilmeyip, sadece kol uçları tutturulmuştur. İpek brokar veya kadife kumaştan yapılan cepkenlerin kenarları ipek biyelerle temizlenmiştir.

Diğer bir omuz dış giysisi olan **arkalık**, değişik modellerde karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatı'nın Devlet Müzesi'nde 6810 envanter numarası ile bulunan ve 19.yy'a ait olan arkalık, mor kadifeden yapılmış, üzeri çiçek motifleriyle işlenmiştir. Bele kadar dar,

² P.A. Azizbeyova. M.I. Atakisheva-M.A. Jebrailova-V.M. Islamova, *Azerbaycan'ın Millî Giyimleri (Azerbayjan National Clothing)*, Moskova 1972, s.24.

³ P.A. Azizbeyova v.d, a.g.e., s.24.

belden sonrası pililerle genişlemektedir. Uzun ve dirsekten sonra genişleyen kolları vardır. Yakası genişçe oyulmuş ve ön ortada düğmeyle iliklenmektedir.

Yine aynı müzede, bordo rengi ipek kadife üzerine suzeni işlemeli çiçek motifleriyle süslenmiş olan bir arkalık örneğine daha rastlanmıştır (Envanter No 1639). Bu arkalık bele kadar bedeni saran, derin oyulmuş yakası olan, önde düğmeyle iliklenen ve belden aşağısı serbest pililerle genişletilmiş biçimdedir. Kollar da dirseğe kadar dar, daha sonra serbest pililerle genişlemektedir. Arkalığın Azerbaycan'da kadınlar tarafından yaygın olarak kullanılan ve köynek üzerine giyilen bir giysi olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir.

Labbada denilen diğer bir omuz dış giysisi de bel altına kadar inen boyda, önden açık bir giysidir. Yanlarda kanatçıkları vardır. Kollar dirsek boyundadır ve kol altında kesiği vardır. 7305 envanter numaralı Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatı'nın Devlet Müzesi'nde sergilenen bu giysi mor kadifeden yapılmış, içi kapitoneli pamuklu kumaşla astarlanmıştır. Giysi kenarlarına pamuklu kumaştan verev biye geçirilmiştir. Ayrıca kanatçıklar, etek boyu ve kol uçları sim şeritle süslenmiştir.

Kadınların kışın giydikleri kolsuz, kısa yelege de kürdü (kyurdyu) denilmektedir. Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatı'nın Devlet Müzesi Arşivi'nde rastlanan kürdü, bordo rengi kadifeden yapılmış, içi kapitone astarlı, yaka, kol ve etek ucuna tavşan tüyü geçirilmiş, etrafı sim şeritlerle süslenmiş bir kışlık giysidir.

Yine resmî bir giysi olarak kullandıkları kostümler, belden kesimli ve alt parçası pili ile bele dikilmiş, uzunca üst giysilerdir. Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatı'nın Devlet Müzesi'nde 2325 envanter numaralı, fotoğraftaki giysi, bordo rengi kadifeden yapılmış, yaka, etek ucu ve kol ağızları beyaz sim ve pullarla süslenmiştir.

Azerbaycan kadını, üst giysilerinin altına topuğa kadar inen ve adına tuman denilen, beli serbest pilili, uzun, bol etekler giyerlerdi. Çoğu zaman beş, altı eteğin üst üste giyildiği, iç etekle dış etek arasında giyilenlere de "ara tuman" denildiği ifade edilmektedir. Kadınlar dışarı çıkarken eteklerinin üstüne ayrıca "çakşır" dedikleri paçalı giysiler giyerlerdi. Tumanlar genelde ipek kumaşlardan yapılmaktadır. Fotoğrafta görülen tuman örneği Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatının Devlet Müzesi Arşivi'nden görüntülenmiş olup, kırmızı renkli ipek kumaştan yapılmış, etek ucu dantelle süslenmiştir. Eteğin bolluğu belde serbest pililerle daraltılıp, bele geçirilen ucu püsküllü uçkurla bağlanmaktadır.

Tumanın etek boyu, kıyafetin Azerbaycan'ın hangi yöresine ait olduğunu da ifade etmektedir. Örneğin Nahçıvan bölgesinde etek boyları daha kısadır.

Azerbaycan kadınının süslenmeyi sevdiği ve bu amaçla da çeşitli takılar

kullandıkları, müzelerde sergilenen değerli takılardan anlaşılmaktadır. Arkalık ve cepken üzerine bele altın veya gümüş kemer takılır. Burada çok kullanılan bir kemer çeşidi de üzerine gümüş parçalar dikilmiş deri kemerlerdir.

Millî kıyafetler, başlık (Azerbaycan'da papak denilir), çeşitli terlik ve ayakkabıyla tamamlanır. Ayağa yün ve ipek ipliklerle çeşitli desenlerde örülmüş çoraplar giyilir. Kenar köylerde oturan kadınlar dışarı çıkarken başlarına yaşmak bağlarlar ve göz kısmında ağı olan peçe kullanırlardı.

Azerbaycan millî kadın giyim-kuşamlarının 19.yy'dan günümüze kalabilen örneklerinden bir kısmı bu makale çerçevesinde tanıtılmaya çalışılmıştır. Giyim-kuşamdaki bu çeşitliliğin ve zenginliğin daha kapsamlı araştırılması ve belgelendirilmesi Türk Dünyası için bir kazanç olacaktır.